

Nd.

256. Frumvarp til laga

[127. mál]

um áætlunarráð ríkisins.

Flm.: Einar Olgeirsson.

1. gr.

Alþingi kýs að loknum hverjum alþingiskosningum 5 manna nefnd, er nefnist áætlunarráð ríkisins. Ríkisstjórnin skipar formann úr hópi nefndarmanna.

2. gr.

Hlutverk ráðsins er að semja heildaráætlanir um þjóðarbúskap Íslendinga, er gerðar skulu í samráði við ríkisstjórn.

Áætlanir þessar skulu vera tvenns konar:

1. Heildaráætlanir um þróun atvinnulífsins og fjárfestingu þjóðarinnar fyrir 5—10 ára tímabil.

2. Áætlanir fyrir eitt ár í senn um allan þjóðarbúskapinn.

3. gr.

Heildaráætlanir þær, sem um ræðir í 1. tölulið 2. gr., skulu miðaðar við eftirfarandi:

1. Að öll framleiðslugeta landsmanna sé hagnýtt til fulls og öllum verkfærum mönnum tryggð næg og örugg atvinna.

2. Að auðlindir lands og þjóðar verði sem best hagnýttar í þágu þjóðarheildarinnar til þess að auka velmegun og tryggja afkomu þjóðar og einstaklinga og varðveita og efla sjálfstæði þjóðarinnar.

3. Að atvinnuvegir landsmanna verði eflðir og nýir skapaðir, til þess að þjóðin eignist sem fjölbreytilegast atvinnulíf, en þó einbeitt að því að efla fyrst og fremst þær atvinnugreinar, er veita í senn bestu hagnýtingu á auðlindum þjóðarinnar, mestu afkastagetu landsmanna og bestu nýtingu fáanlegra markaða og skapa þannig forsendur fyrir sem bestum lífskjörum þjóðarinnar.

Í þessum heildaráætlunum skal áætluð þróun hverrar atvinnugreinar, eins og best samrýmist heildarhagsmunum þjóðarinnar, svo og hver höfuðatvinnutæki, sam-

göngutæki, byggingar og annað þurfi til sjávar og sveita til þess að tryggja, að þeim tilgangi, sem vinna skal að samkvæmt þessari grein, verði náð.

Áætlunarráðið skal og gera áætlanir um, hvar tækin skuli staðsett, og tillögur um byggingar, byggðarþróun og aðrar framkvæmdir í því sambandi.

4. gr.

Áætlanir þær, sem um ræðir í 2. tölulið 2. gr., skal gera um allan rekstur þjóðar-búskaparins fyrir ár hvert, bæði rekstur og þróun hinna einstöku atvinnugreina innanlands og viðskipti þjóðarinnar út á við.

Áætlanir þær, sem fjalla um tekjur og gjöld þjóðarinnar í viðskiptum við önnur lönd, skulu gerðar í samráði við ráðherra þann, sem fer með viðskiptamál, og skal síðan leggja þær til grundvallar fyrir viðskiptin á næsta ári. Þessar áætlanir skulu gerðar með það mark fyrir augum að ná sem hagstæðustum viðskiptum og greiðslujöfnuði við önnur lönd, skapa þjóðinni öruggt fjárhagslegt sjálfstæði út á við og gera henni kleift að framfylgja heildaráætlunum um uppbyggingu atvinnu-lífsins og þeim fyrirætlunum um örugga og batnandi lífsafkomu almennings, sem unnið er að hverju sinni.

Á sama hátt skal áætlunarráð og við samningu áætlana sinna hafa samráð við hin einstöku ráðuneyti um hinar ýmsu atvinnugreinar, er undir þau heyrja.

5. gr.

Til þess að ná þeim tilgangi, er lög þessi mæla fyrir um að stefna skuli að með framkvæmd áætlana þessara, skal áætlunarráð vinna að því að sameina og efla fram-tak jafnt einstaklinga, samvinnufélaga, sveitarfélaga og ríkisins.

Þá skal og áætlunarráð gera sér sem gleggsta grein fyrir þörf íslenzks atvinnu-lífs á sérmenntuðum mönnum á hverjum tíma og vinna að því í samstarfi við hlutað-eigandi stofnanir, að ráðstafanir séu gerðar til að sérmennta íslenzka menn og tryggja þjóðfélaginu starfskrafta þeirra.

Til þess að skapa sem bezta samstöðu meðal þjóðarinnar og hagnýta sem bezt þekkingu og hugvit einstaklinga, skal áætlunarráð a. m. k. ársfjórðungslega boða til fundar með fulltrúum, er kosnir séu af eftirfarandi samtökum og stofnunum eða stjórnnum þeirra til þess að mæta í slíku fulltrúaráði: Alþýðusambandi Íslands, Búnaðarfélagi Íslands, Landssambandi ísl. útvegsmanna, Félagi ísl. iðnrekenda, Landssambandi iðnaðarmanna, Sambandi ísl. samvinnufélaga, Verzlunarráði Íslands, Seðlabanka Íslands, atvinnudeild háskólans, raforkumálastjórn ríkisins og Fiskifé-lagi Íslands. Þá hefur og áætlunarráð rétt til að bjóða fleirum þátttöku. Á slíkum fundum skal áætlunarráð kynna hugmyndir og fyrirætlanir sínar og gefa fulltrú-unum tækifæri til athugasemda, gagnrýni, tillagna og hvers konar ábendinga og leiðbeininga.

Höfuðmarkmiðið í öllu starfinu skal vera að reyna að sameina þjóðina sem bezt um að tryggja sem skynsamlegasta hagnýtinu á auðlindum landsins, fram-leiðslutækjum, vinnuafli og fjármagni þjóðarinnar í hennar eigin þágu á grundvelli beztu rannsókna á hinum ýmsu sviðum, sem hægt er að gera á hverjum tíma.

6. gr.

Í þeim hlutum áætlananna, sem fjalla um vinnuafli og fjármagn til atvinnu-rekstrar og nýrra framkvæmda, skal eigi aðeins gerð grein fyrir, hver nauðsyn sé á hvoru tveggja og í hve ríki mæli, heldur og hvernig útvega skuli, ef fyrirsjáan-legur skortur er á vinnuafli eða fjármagni. Skal áætlunarráð um þessi efni kapp-kosta að hafa gott samráð við verkalýðssamtökin, samtök atvinnurekenda og full-trúa atvinnurekstrar, banka og önnur þau samtök og stofnanir, sem framkvæmd áætlananna í þjóðarbúskapnum kemur síðan sérstaklega til að byggjast á.

7. gr.

Áætlunarráð skal við gerð fyrstu 10 ára áætlunarinnar hafa þá höfuðstefnu, er hér segir:

Á fyrri hluta þessa tímabils skal einbeita sér að því að koma á sem mestri fullvinnslu sjávarafurða og landbúnaðarafurða og annarra hráefna og afurða íslenzkra með það fyrir augum, að þjóðin megi verða iðnaðarþjóð, er flytur framleiðslu sína fullunna úr landi. Samtímis skal efla þá atvinnuvegi, er fyrir eru, og stuðla að uppkomu nýrra atvinnutækja, er ætla má að hafi heilbrigðan grundvöll.

Á fyrri hluta tímabilsins skal undirbúa áætlanir um að framkvæma á síðari hluta tímabilsins stórvirkjun fallvatna og rannsaka til hlítar, hvers konar iðnaði í allstórum stíl yrði bezt upp komið á því skeiði til hagnýtingar raforkunnar, þannig að slík fyrirtæki séu í senn undir yfirráðum Íslendinga, hagnýti vinnuafli og fjármagnaganlegast í þágu þjóðar og einstaklinga og hægt sé um leið að tryggja sem allra mesta sölu á framleiðslu þeirra úr landi til langs tíma, svo að áhætta þjóðarinnar verði sem minnst.

Áætlunarráð skal setja sér það sem mark að vinna að, að framleiðsla þjóðarinnar vaxi að raunhæfu verðmæti um 10% á ári að meðaltali á næstu 10 árum.

8. gr.

Þegar áætlunarráð hefur lokið samningu þeirra áætlana, er um ræðir í 2. gr., skulu þær lagðar fyrir ríkisstjórnina til staðfestingar.

Ríkisstjórn skal kunngera Alþingi hina staðfestu áætlun, að jafnaði með því að láta eins árs áætlanir fylgja fjárlögum sem fylgiskjal, en áætlanir til lengri tíma séu lagðar fram með sérstakri þingsályktun til samþykktar.

Þegar áætlanir hafa hlotið endanlega samþykkt, er það síðan verkefni ríkisstjórnar, hinna einstöku ráðuneyta, Seðlabankans og allra annarra stofnana ríkisins undir yfirstjórn ríkisstjórnarinnar að sjá um framkvæmd á þessum áætlunum til fulls, og skal öll stjórn á lánsfjármálum þjóðarinnar og öll afskipti hins opinbera af atvinnu- og verzlunarlífinu við þetta miðuð.

9. gr.

Ríkisstjórnin skipar framkvæmdastjóra áætlunarráðs að fengnum tillögum þess. Áætlunarráði er heimilt að ráða innlenda sem erlenda sérfræðinga að fengnum tillögum framkvæmdastjóra. Framkvæmdastjóri ræður starfsfólk.

Fela skal áætlunarráði þau verkefni, sem Framkvæmdabanki Íslands nú hefur að lögum um áætlanir í fjárfestingarmálum og ráðleggingar til ríkisstjórnar í efnahagsmálum.

Fela má áætlunarráði starf þeirra millipinganefnda, sem nú eru starfandi að svipuðum verkefnum: atvinnumálanefndar ríkisins og rannsóknarnefndar á milliliðagróða, og skulu þá nefndir þessar lagðar niður.

Menn þeir, sem Alþingi kys í ráðið, skulu vera fastir starfsmenn ríkisins, meðan þeir gegna því starfi.

Kostnaður við störf áætlunarráðs greiðist úr ríkissjóði.

10. gr.

Nánari fyrirmæli um starf áætlunarráðs skal setja í reglugerð.

11. gr.

Lög þessi öðlast þegar gildi.

Greinargerð.

Frv. svipað þessu hef ég lagt fyrir Alþingi ár eftir ár í hálfan annan áratug, án þess að samþykkt hafi verið, og legg ég það nú fram í dálítið breyttri mynd.

Samþykkt þess er nú orðin brýnni en nokkru sinni fyrr, því að óhætt er að fullyrða, að nú verðum vér Íslendingar annaðhvort að koma á áætlunarbúskap eða eiga á hættu að missa efnahagslegt sjálfstæði vort og verða innlimaðir í annað ríki.

Eins og málum nú er stillt á Íslandi, virðumst vér aðeins eiga tveggja kosta vól:

Annar kosturinn er sá að koma á heildarstjórn á þjóðarbúskapnum, fyrst og fremst á fjárfestingunni, en helzt á öllum þjóðarbúskapnum, samkvæmt fyrir fram gerðum áætlunum til 5 og 10 ára, svo og eins árs áætlunum. Þetta er sá háttur, sem nú er að ryðja sér til rúms í gervöllum heimi, fyrst og fremst í þeim löndum, er komið hafa á hjá sér sósíalisma, — og þar er auðveldast og öruggast að skapa skjótar efnahagslegar framfarir með áætlunarbúskapnum, — en einnig þær þjóðir, sem nú eru að öðlast frelsi og hingað til hafa fyrst og fremst verið hráefnaframleiðendur, hefja nú margar hverjar áætlunarbúskap til þess að koma upp hjá sér afkastamiklum iðnaði og tryggja efnahagslegt sjálfstæði sitt.

Ef vér Íslendingar leggjumst á eitt, þá getum vér unnið stórvirki í krafti áætlunarbúskapar, en ef vér ætlum að dreifa kröftunum í stjórnleysi og skipulagsleysi, þá miðar oss illa áfram og eigum á hættu að verða að lokum erlendum auðhringum að bráð. Vér erum það fáir, Íslendingar, að vér megum ekki við glundroðanum. Allir íslenzkir verkamenn til samans eru ekki fleiri en þeir verkamenn, sem vinna hjá stærsta fyrirtæki Svíþjóðar, rafmagnsfyrirtækinu ASEA. Ef vér ætlum að halda sjálfstæði voru á þessari öld hinna miklu samsteypna, þá verðum vér Íslendingar sjálfir að vera sameinaðir um einn áætlunarbúskap Íslands. En innan þeirrar heildar geta þrífizt hin ýmsu form atvinnurekstrar: einstaklinga, samvinnufélaga, hlutfélaga, bæjarfélaga og ríkisins. Og mér er nær að halda, að það frelsi og öryggi, sem smáir atvinnurekendur (og það eru þeir flestir á Íslandi á alþjóðlegan mælikvarða) yfirleitt geta fengið í auðvaldsþjóðfélagi, gætu þeir fyrst og fremst fengið í íslenzkum áætlunarbúskap, því að væri landið innlimað í stærri heild, þá yrðu þeir brátt traðkaðir niður undir járnhæl auðhringanna.

Hinn kosturinn er að gefast upp við að stjórna Íslandi sem sjálfstæðu ríki og innlima land vort sem nokkurs konar dreifbýlishrepp í Efnahagsbandalag Evrópu. Þá verður það fyrst og fremst komið undir geðþótta og gróðafíkn auðhringanna í Vestur-Evróu, hvort hér verða reist fyrirtæki og hvers konar, — og þá munu þeir setja skilyrðin. Skal þessi kostur eigi ræddur frekar, enda hefur Alþingi Íslendinga stofnað lýðveldi á Íslandi til þess að halda sjálfstæðinu eftir 600 ára nýlendukúgun, en ekki til að farga því.

Skulu nú rædd nokkur einstök atriði varðandi þetta frumvarp.

Það er lagt til, að sérstakt áætlunarráð, kosið af Alþingi, vinni að áætlanagerðinni, auðvitað í samráði við ríkisstjórn, sem og ýmsa aðra aðila. Ástæðan til þess, að lagt er til, að Alþingi kjósi áætlunarráðið, er sú, að með því að allir þingflokkar hefðu menn í því, yrði samhengið í starfi og stefnu áætlunarráðs betur tryggt, og slíkt er hin brýnasta nauðsyn. Það er ekki hægt að ráðast í t. d. að reisa mikið stóriðjufyrirtæki eða mörg við mikið raforkuver, sem áætlað væri að byggja, og eiga svo á hættu, að við næstu stjórnarskipti væri þessu gerbreytt og miklum fjármunum ef til vill kastað á glæ. Þess vegna er nauðsynlegt, að stjórnarandstaða eins kjörtímabils, er verða kann ríkisstjórn þess næsta, sé sem mest með í áætlanagerð hvernar ríkisstjórnar.

Það kæmi mjög til mála að láta áætlunarráðið um leið vera hina eiginlegu bankastjórn Seðlabankans og jafnvel afnema bæði bankaráð og bankastjórn þess banka, eins og þær stofnanir eru samkvæmt lögum nú. Ég lagði það til 1957 í tillögum til þáverandi ríkisstjórnar, að svipaður háttur yrði hafður á, en því var þá ekki sinnt. Kosturinn við slíkt fyrirkomulag væri sá að tryggja hiklausa framkvæmd áætlanna eftir á og koma í veg fyrir allan reipdrátt milli slíks áætlunarráðs og Seðlabankans, en einmitt slík andstaða seðladeildar Landsbankans gegn fyrirætlunum nýbyggingarráðs tafði fyrir nýsköpun atvinnulífsins 1945—46 og skemmdi ýmsar góðar fyrirætlanir í framkvæmd.

Framkvæmdabankinn ætti, að öllu öðru leyti en hvað lánveitingastarfið snertir, að falla undir þá stofnun, sem áætlunarráð yrði, því að einmitt þar starfar mikið af þeim sérfræðingum, sem áætlunarráð þarf, enda eru ýmis af þeim verkefnum, sem þeim banka voru falin í lögum, skyld því hlutverki, sem áætlunarráð á að vinna, þótt tilgangur með honum hafi verið allur annar en með áætlunarráði.

Í frv. er sett fram í aðaldráttum, hvað Alþingi ætlast til að áætlunarráð — og þar með þjóðin og ríkisstjórnin — setji sér sem takmark og lágmark. Er þar talað um 10% aukningu þjóðarframleiðslunnar á ári. Þetta er sáemilega hátt mark og þó vel fært, ef allir leggjast á eitt. (Fylgiskjal III sýnir, hvað aðrar þjóðir hafa komizt í þessum efnun á síðasta áratug.)

Slík framleiðsluaukning, sem hér er lögð til, mundi með svipaðri skiptingu milli fjárfestingar og neyzlu og verið hefur veita neyzluaukningu, er næmi 7.8% á mann á ári.

Ísland á að hafa góða möguleika til þess að ná þessu marki, ef vel er stjórnað og allir leggjast á eitt. Vér erum nú fyrst og fremst hráefna- og matvöruframleiðendur, og ef vér leggjum höfuðáherzlu á að koma upp iðnaði, sem fullvinnur úr hráefnum vorum og matvöru, þá er reynslan sú, að stökkun, sem þjóð, er þróast frá hráefnaframleiðslu til iðnaðarþjóðar, tekur, eru mjög stór. Ef að þessu ráði yrði horfið, mundu margar niðursuðu- og niðurlagningarverksmiðjur, ullarverksmiðjur o. s. frv. rísa upp á næstu fimm árum og verðmæti útflutningsins margfaldast. Sama yrði á síðara fimm ára tímabilinu, ef íslensk stóriðja yrði undirbúin á því fyrri og framkvæmd á því síðara. Það yrðu líka gífurleg stökk fram á við í framleiðslu. Og með uppkomu slíks fullvinnslu iðnaðar og íslenzkrar stóriðju hyrfi um leið að miklu leyti hin gífurlega óvissa, er fylgir allri þróun þjóðarbúskapar, sem á allt sitt undir afla og gæftum, „sól og regni“. Þáttur iðnaðar (líka sjávarútvegs- og landbúnaðariðnaðar) yrði þá miklu meiri hluti þjóðarframleiðslunnar en nú og þar með kæmi miklu meiri festa í alla framleiðsluna, ef menn kunna þá list að forðast þær kreppur og sveiflur, sem auðvaldsþjóðfélagið veldur.

Til þess að tryggja örugga þróun þjóðarframleiðslunnar er hin brýnasta þörf á að tryggja markaði til langs tíma. Undirstaða slíks öryggis er mikil viðskipti við lönd sósíalísmans, sem hægt er að semja við um ákveðið magn til margra ára. Reynslan sýndi, að meðan Ísland hafði þriðjung allra utanríkisviðskipta sinna við þau lönd, þá var full atvinna handa öllum og framleiðsla freðfisks fór sívaxandi, en freðfiskflökin nálgast það mest að vera fullunnin vara af okkar höfuðútflutningsvörum nú. (Ársframleiðsla freðfisks mun hafa vaxið úr ca. 30 þús. smálestum 1952 upp í 85 þús. 1958, en minnkað svo, síðan farið var að brjóta niður viðskiptin við lönd sósíalísmans.)

Þá verður og að gera sér vel ljóst, að til þess að íslensk stóriðja væri rækilega og örugglega undirbúin og gæfi þjóðinni aukna neyzlumöguleika, þá þarf m. a. að fullnægja eftirfarandi skilyrðum:

1. Vanda hinn tæknilega undirbúning mjög, svo að siglt verði fram hjá þeim mörgu skerjum, sem vér höfum rekið oss á við stofnun ýmissa nýrra allstórra iðnfyrirtækja á undanförunum áratug.

2. Tryggja afkomu íslenzkrar stóriðju fram í tímunn með sölusamningum til margra ára og geta m. a. greitt upp andvirði raforku- og iðnaðarvéla, svo og erlendis hráefnis, þegar þess þarf, með afrakstri verksmiðjanna.

3. Tryggja, að það fjármagn, er að láni yrði tekið, fengist með eigi hærri en 2½% vöxtum, því að það gerir allan mun á því, hvers afraksturs þjóðin sjálf nýtur af slíkum fyrirtækjum, hve háa vexti þarf að greiða út úr landinu.

Tilgangurinn með öllum áætlunarbúskap, með allri framleiðsluaukningu, á auðvitað að vera sá að bæta lífskjör þjóðarinnar, léttu af henni þeim mikla vinnuþrældómi, sem hún nú býr við, en tryggja hana um leið gegn vágesti atvinnuleysisins. Af því leiðir, að auðvitað verður að stjórna svo, að eigi verði verðbólga, heldur aukist í sífellu kaupgeta launa eða þau hækki (nema hvort tveggja sé) og samtímis vaxi einnig sá þáttur tekna almennings, sem fram kemur í auknum þjóðfélags-

fríðindum. Undanfarna áratugi hefur hins vegar hluti af atvinnurekendastéttinni og verðbólguflökkarnir legið á því lúalagi að svipta með síaukinni verðbólgu launþega hluta þeirra kauphækkana, er þeir áunnu sér með baráttu sinni. Þess vegna hefur kaupgeta tímakaups í 18 ár hjakkað í sama farinu og svo lækkað að lokum nú niður í það lægsta, sem hún hefur komizt. (Var 100 árið 1945 og 100 aftur nów.—des. 1958, en nú í des. 1961 83 stig). Þetta hefur yfirstéttin og flokkar hennar getað gert, af því að þeir höfðu ríkisvaldið í sínum höndum. Á sama tíma sem alþýða varð að bæta sér upp minnkaða kaupgetu dagkaups með þrotlausum eftirvinnuþrældómi, ef hann fékkst, eða skorta ella, hefur verðbólgugróðinn safnast fyrir í höndum sérréttindamanna til bankalána. Það leiðir því af sjálfu sér, að eigi það, sem þjóðarbuúinu áskotnast í auðlegð og auknum afköstum með áætlunarbúskap, að verða launþegum og alþýðu manna til aukinnar hagsældar, þá verða eigi aðeins samtök alþýðu að verða enn sterkari og samhentari en hingað til, heldur verða og áhrif alþýðu á ríkisvaldið að verða nógu sterk til þess að fá áorkað beitingu þess í almenningsspágu.

Þróun kaupgetu tímakaupsins er sýnd á fskj. II, og gefur hún til kynna, hvílik óvissa launþega er, þegar þeir hafa ekki úrslitaáhrif á ríkisvaldið, heldur atvinnurekendur og jafnvel beinir verðbólguþraskarar.

Saga þessa máls, baráttunnar fyrir áætlunarbúskap á Íslandi, er rakin að nokkru í fskj. I, en þetta mál hefur verið eitt brýnasta úrlausnarefni íslenzks þjóðfélags, allt frá því að auðvaldsskipulagið ruddi sér til rúms á Íslandi, en þó sérstaklega síðan hin ægilega kreppa þess eftir 1930 sýndi og sannaði almenningi hræðilegar afleiðingar þess: atvinnuleysi, afturför í atvinnulífi og öryggisleysi þjóðarheildarinnar.

Nú er hins vegar svo komið um þetta mál, að svo virðist sem annaðhvort taki þjóðin upp áætlunarbúskap og sameinist um hann eða Ísland verði innlimað í stórveldi það, sem nú rís upp undir nafni Efnahagsbandalagins, og missi sjálfstæði sitt. Þriðji kosturinn: að Ísland reyni að halda sjálfstæði sínu með því, að íslenzkir auðmenn braski hver sem betur getur í stjórnleysi og með afskiptaleysi ríkisvaldsins, virðist útilokaður, því að þeir, sem fyrir þremur árum boðuðu slíkt ófremdarástand sem fagnaðarboðskap „frelsisins“, virðast ekki einu sinni lengur hafa trú á því úrræði, heldur halda sér að innlimun.

Að öðru leyti verður mál þetta nánar skýrt í framsögu.

Fylgiskjal I.

Saga þessa máls, sniðin upp úr eldri greinargerð um málið.

Frumvarpið um áætlunarráð felur í sér ákvörðun um að stíga eitt spor áfram til að koma á heildarstjórn á íslenzkum þjóðarbúskap samkvæmt fyrir fram gerðum áætlunum. Og til þess að það skiljist til fulls, hvað við er átt með þeirri skipulagsbreytingu, er rétt að líta nokkuð aftur í tímann til þess að sjá, hvernig efnahagsmálin hafa þróast til þessa dags, einkum að því er varðar afstöðu ríkisins til atvinnulífsins — og þá fyrst og fremst afskiptin af sjávarútvegi og gjaldeyrisverzlun.

1. Kreppa auðvaldsskipulagsins knýr fram höftin.

Afskipti ríkisins af gjaldeyris- og atvinnumálunum byrja fyrir alvöru, eftir að öldur heimskreppunnar bárust til Íslands eftir 1930. Kreppan mikla leiddi í ljós, hve ófært auðvaldsskipulagið var að sjá fólkinu fyrir öruggri atvinnu og sémilegri afkomu. Verkamenn gengu hundruðum saman atvinnulausir, bændur og útvegsmenn fengu ekki selt afurðir sínar og söfnuðu stórskuldum, heilum atvinnustéttum lá við gjaldþroti, markaðirnir hrundu, vöruverð útlutningsvaranna féll, útlutningurinn minnkaði stórum, og gjaldeyrisvandráðin margfölduðust.

Yfirvöldin gripu til hafta, því að gjaldeyrisframleiðslan varð miklu minni en eftirspurnin, og samtímis var gripið til þess ráðs að lögskipa útflytjendum að skila ríkinu gjaldeyrinum. Samtímis gripu bankar og ríkisstjórn til þess ráðs að veita stærstu útflutningsfyrirtækjunum eins konar ríkisverndaða einokun á saltfisksútflutningnum til þess að verja þau gjaldþroti.

Þessi „þjóðnýting“ gjaldeyrisins hefur staðið síðan og stendur enn þrátt fyrir talið um viðskiptafrelsi. Það var gripið til hennar og gjaldeyrishaftanna sem neyðarráðstafana af borgaralegum yfirvöldum, þegar kreppan leiddi allt gjaldþrot auðvalds- skipulagsins í ljós og hin svokallaða „frjálsa samkeppni“ hafði beðið sitt endanlega skipbrot. Höftin voru neikvæð ríkisafskipti, neyðarrúrræði til að bjarga að einhverju leyti úr öngþveiti og hruni samkeppniskerfis auðvaldsskipulagsins. Hins vegar hafði verzlunarauðmagnið í landinu hagsmuni af að viðhalda þessum höftum, því að í framkvæmdinni þýddu þau að „þjóðnýta“ gjaldeyrinn, er tekinn var af sjávarútveginum, fyrst og fremst í þágu verzlunarauðvaldsins.

2. Alþýðan krefst heildarstjórnar á þjóðarbúskapnum.

Þegar þessi haftastefna var kerfisbundin frá 1934, reyndi Alþýðuflokkurinn, sem þá var stjórnarflokkur, að hafa áhrif í þá átt að stíga sporið til heildarstjórnar á þjóðarbúskapnum. Í „4 ára áætlun“ hans 1934—39, stefnuskrá hans í kosningunum 1934, var höfuðtillaga hans og stefna þessi:

„Að hrundið verði þegar í stað í framkvæmd með löggjöf og framtaki hins opinbera auknum atvinnurekstri og framleiðslu *eftir nákvæmri áætlun*, er gerð sé til ákveðins tíma (4 ára) og hafi það markmið að útrýma með öllu atvinnuleysinu og afleiðingum kreppunnar og færa nýtt fjör í alla atvinnuvegi þjóðarinnar með aukinni kaupgetu og neyzlu hinna vinnandi stétta og auknum markaði innanlands.

Stofnuð sé ráðgefandi nefnd sérfróðra manna, þingi og stjórn til aðstoðar, er geri nákvæmar áætlanir um allar opinberar framkvæmdir á tímabilinu og stjórn vísindalegum rannsóknum til undirbúnings þeim og geri jafnframt tillögur um, *hvernig komið verði fastri stjórn og skipulagi á allan þjóðarbúskapinn*, jafnt opinberar framkvæmdir og fyrirtæki sem atvinnurekstur einstaklinga, svo að þau verði sem hagkvæmast rekin og aukin með hagsmuni almennings fyrir augum (Plan-ökonomi).

Smáatvinnurekstur í framleiðslu, iðnaði og verzlun, sem starfar á samkeppnisgrundvelli eða með samvinnusniði og eigendur starfa að sjálfir, skal verndaður gegn einokunarhringum og að honum hlúð, enda sé haft með honum nauðsynlegt eftirlit.“

Þótt sú nefnd, er skipuð var til að gera tillögur um skipulag atvinnulífsins — „Rauðka“, ynni mjög merkilegt starf um skýrslusöfnun, varð ekkert úr framkvæmd áætlunarbúskapar. Framsóknarflokkurinn mun ekki hafa haft mikinn áhuga fyrir þessu höfuðmáli Alþýðuflokksins, sem þá var.

„Þjóðnýtingin“ á gjaldeyrinum, þessum afrakstri sjávarútvegsins, hefði eðlilega átt að leiða til þess, að ráðamönnum þjóðfélagsins skildist, að nú varð framtak þjóðarheildarinnar um eflingu sjávarútvegsins, útvegum nýrra skipa, að taka við af því „framtaki“ útvegsmanna, er kreppan hafði drepið niður og gjaldeyrishöftin síðan lamað á sinn hátt. Slíku framtaki hins opinbera var hins vegar ekki að fagna.

Það er ekki fyrir en með „nýsköpun“ atvinnulífsins 1944, að ráðamenn þjóðfélagsins sýna það í verki, að þegar þjóðfélagið sjálft tekur til sín gjaldeyrinn af sjávarútveginum, þá verður líka þjóðfélagið sjálft að hafa fyrirhyggju og framtak um eflingu sjávarútvegsins, sem allt atvinnulífið byggist á.

Með lögum um nýbyggingarráð 27. nóv. 1944 var svo ákveðið í 2. gr. laganna: „Ríkisstjórnin skipar fjögurra manna nefnd, er nefnist nýbyggingarráð. — Hlut-

verk þess er að búa til heildaráætlun, fyrst um sinn miðaða við næstu fimm ár, um nýsköpun íslenzks þjóðarbúskapar. Skal þar áætlað, hver atvinnutæki, samgöngutæki, byggingar og annað þurfi til sjávar og sveita, til þess að allir Íslendingar geti haft vinnu við sem arðbæra atvinnurekstur, svo og hvernig bezt verði fyrir komið innflutningi fáanlegra tækja og efnis á næstu árum með það fyrir augum að hagnýta sem bezt vinnuafli þjóðarinnar og auðlindir landsins. — Þá skal nýbyggingarráð gera áætlanir um, hvar tækin skuli staðsett, og tillögur um byggingar og aðrar framkvæmdir í því sambandi. Nýbyggingarráð hlutast til um, að slík tæki verði keypt utanlands eða gerð innanlands svo fljótt sem auðið er, og hefur milligöngu fyrir þá aðila, sem þau vilja kaupa og þess óska.“

Með þessu framtaki hins opinbera var þeim ríkisafskiptum af atvinnulífnum, sem áður voru neikvæð, beitt á jákvæðan, skapandi hátt. Það var stigið skref til þess að reyna að tryggja öllum Íslendingum vinnu við sem arðbæra rekstur, þjóðfélagið sjálft gert ábyrgt fyrir útvegum framleiðslutækja og fyrsta spor stigið til þess að koma heildarstjórn á íslenzkan þjóðarbúskap. Og þótt þessi tilraun stæði aðeins tæp þrjú ár, tókst á þeim tíma að kaupa mestallan togaraflotann, bátana og millilandaskipin, sem enn eru aðalundirstaða íslenzks atvinnulífs. — Jafnvel eftir að nýbyggingarráð var afnumið, voru sett inn í lögin um fjárhagsráð ákvæði um, að stefnt skyldi að áætlunarbúskap á Íslandi, en þau ákvæði urðu einungis pappírskákvæði, þegar áhrif amerískrar auðvaldsstefnu uxu á landi voru næstu árin.

Allar tillögur Sósíalístaflokksins veturinn og vorið 1946—47 um, að undirbúa skyldi 10 ára áætlun um þróun atvinnulífsins, voru felldar. Í þeim fólst að fullkomna nýsköpun sjávarútvegs og iðnaðar á grundvelli hans á næstu 5 árum, en undirbúa samtímis fimm ára áætlun um íslenzka stóriðju, er framkvæma skyldi á síðari hluta 10 ára áætlunarinnar. Ef þessum tillögum hefði verið sinnt, hefði verið búið að vinna mikið af því verki, sem nú er óunnið, árið 1957. En afturhald og þröngsýni varð þá ofan á í skjóli amerískra auðvaldsáhrifa.

Síðan nýsköpunin var stöðvuð og hugmyndin um áætlunarbúskap á Íslandi drepin í framkvæmd, hefur þó enginn áreitt aftur það glapræði að ætla að sleppa að öllu leyti eftirliti og afskiptum ríkisins af gjaldeyrismálum. Í áratug var búið við það millibilsástand, að ríkið tók að vísu til sín allan gjaldeyri af sjávarútvegnum og neyddist því til þess að ábyrgjast rekstur hans að meira eða minna leyti, en hins vegar hafði lengst af verið vanrækt að efla svo sjávarútveginn eins og þjóðarnauðsyn bauð. Þvert á móti var farið að gera tilraunir með að láta framboð og eftirspurn, hin blindu, „eðlilegu lögmál viðskiptalífsins“, ráða, hvaða tæki Íslendingar keyptu, með þeim afleiðingum, að á 8 árum (1948—56) voru keyptir 5000 bílar, en enginn togari.

Það hefur allan þennan tíma verið höfuðkrafta verkalýðshreyfingarinnar, að atvinna væri tryggð handa öllum Íslendingum með heildarstjórn á þjóðarbúskapnum.

3. Krafa um áætlunarbúskap á tímum vinstri stjórnarinnar.

Þegar vinstri stjórnin var mynduð 24. júlí 1956, var svo ákveðið í stjórnarsáttmálanum:

„Ríkisstjórnin mun láta gera heildaráætlun um framkvæmdir á næstu árum og nýmæli í því sambandi og birta hana þjóðinni.“

Var í því sambandi ákveðið að kaupa 15 nýja togara. — Hvorugt var efnt. Þrátt fyrir sífella baráttu Alþýðubandalagsins og verkalýðshreyfingarinnar fyrir þessu hvoru tveggja fékkst hvorugt framkvæmt.

25. þing Alþýðusambands Íslands samþykkti í nóvember 1956 einróma eftirfarandi ákvörðun:

„Til þess að tryggja, að fjárfestingu þjóðarinnar verði fyrst og fremst varið til þess, sem þjóðhagslega séð er nauðsynlegast, og til þess að hægt verði að bæta kjör alþýðunnar, telur þingið, að eftirfarandi sé nauðsynlegt:

1. Tekin verði upp heildarstjórn á þjóðarbúskapnum, þannig að gerðar verði heildaráætlanir um þróun þjóðarbúskaparins, bæði fyrir eitt ár í senn og 5—10 ára tímabil.“

Vorið 1957 lagði Einar Olgeirsson til, að við endurskipulagningu bankamála-anna yrði áætlunarbúskapur tekinn upp og stjórn Seðlabankans yrði um leið áætlunarráð. Því var ekki sint.

Vorið 1958 var því heitið í sambandi við þau lög, er þá voru samþykkt um efnahagsmál, að koma á áætlunarráði. Það heit var ekki efnt.

Vinstri stjórnin sat að völdum frá 24. júlí 1956 til 4. des. 1958. Alþýðubandalagið og verkalyðshreyfingin höfðu lagt á það áherzlu að koma upp áætlunarráði, er gerði heildaráætlun um íslenskan þjóðarbúskap, en það fékkst ekki fram. — Nýsköpunarstjórnin hafði setið frá 21. okt. 1944 til 5. okt. 1946, en framkvæmt ákvörðunina um nýbyggingarráð mánuði eftir valdatöku sína og unnið síðan að nýsköpun atvinnulífsins þannig, að tímamótum olli í Íslandssögunni.

1958—59 stóð þjóðin enn á vegamótum í atvinnusögu sinni.

Það hafði tekizt með baráttu og verkum Alþýðubandalagsins í vinstri stjórnarsamvinnunni að afnema atvinnuleysið að mestu um land allt, eins og sakir stóðu þá. En til þess að tryggja atvinnu handa öllum Íslendingum til frambúðar og það atvinnu, sem væri sam hagnýtust fyrir þjóðfélagið, þurfti að skipuleggja fjárfestingu þjóðarinnar í framtíðinni á grundvelli ýtarlegra rannsókna.

Af 4900 millj. kr. framleiðslutekjum þjóðarinnar var á árinu 1957 varið 1600 millj. kr. til fjárfestingar, og 700 millj. kr. fóru til rekstrar ríkis og bæja. Aðeins 2600 millj. kr. voru eftir til neyzlu landsmanna. Það er lægra hlutfall en víðast hvar annars staðar. Og skýrslur sýna, að fjárfestingin í hlutfalli við þjóðarframleiðslu hefur farið vaxandi, en neyzla í hlutfalli við þjóðarframleiðslu farið minnkandi:

Neyzla í hlutf. við þjóðarframl.	1948	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
(einstakl. og stjórnarvalda)	79.3	80.6	86.0	81.7	77.4	74.0	71.6	72.9	70.4
Myndun fastra fjármuna í hlutfalli við þjóðarframl.	24.3	23.9	22.6	22.9	25.8	26.9	29.1	32.0	34.3

Og hið hörmulega var, að þessi fjárfesting var tilviljanakennd og stjórnlaus, óhugsuð og laus við að vera skipulögð frá því sjónarmiði að bæta lífskjör þjóðarheildarinnar sem mest með því að auka hagnýta framleiðslu hennar og vann því ekki nema að nokkru leyti það verk, sem er höfuðtilgangur fjárfestingar: að bæta og tryggja lífskjörin til frambúðar.

Hér fer á eftir skýrsla um ráðstöfun á þjóðarframleiðslu Íslendinga í krónum á hvern íbúa landsins á verðlagi 1957:

	1948	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Neyzla einstakl.	16640	14030	14470	13350	14730	15300	16100	16780	15590
Neyzla stjórnarvalda ..	3490	3770	3380	3160	3390	3510	3660	4030	4290
Fjármunamyndun	6160	5290	4700	4720	6150	6780	8860	8770	9630

Það er jafn nauðsynlegt fyrir þjóðina að ákveða fyrir fram á grundvelli ýtarlegra rannsókna, hvernig hún ver þeim fjármunum, sem hún festir í framleiðslutekjum og framkvæmdum, eins og að setja sér fjárlög um ríkisbúskap sinn.

4. Spörin aftur á bak 1959 til 1961.

Þegar ekki hafði tekizt að koma á áætlunarbúskap í tíð vinstri stjórnarinnar, notuðu afturhaldsöflin sér óþolinmæði og óánægju meðal þjóðarinnar með ríkisafskipti án jákvæðrar skipulagningar og lofuðu „frelsi“ á öllum sviðum efnahagslífsins.

Reynslan af því varð sú á árunum 1959—61, að að vísu varð nokkurt frelsi um innflutning vara — í krafti útlendra lána, sem urðu þjóðinni dýr, en einokunin á

útflutningnum hélzt, — „þjóðnýtingin“ á gjaldeyri útvegsins hélzt, — og harðstjórn og kúgun var tekin upp gagnvart launþegum, ríkisvaldinu beitt með tveim gengis-lækkunum til þess að ræna verkamenn og aðra launþega, með þeim árangri, að kaupgeta tímakaups var í desember 1961 83 stig (miðað við 100 árið 1945), eða hin lægsta, sem hún hefur verið í 20 ár.

Slík stjórnarstefna dæmir sig sjálf, enda virðist nú svo komið, að ýmsir fyrri formælendur hennar séu að gefast upp við að reyna að stjórna sjálfstæðu Íslandi samkvæmt henni og ætli sér nú að innlima Ísland sem hrepp í hið risandi stórveldi auðhringanna í Vestur-Evrópu.

Það er ótvírætt, að stjórn eða stjórnleysi á fjárfestingu landsmanna hefur úrslitaáhrif jafnt á launakjör allra launþega sem á verðbólguna í landinu.

Skýrslur um launakjör verkamanna sýna, að kaupmáttur tímakaups Dagsbrúnarverkamanns er minni en hann hefur verið nokkru sinni síðan 1945 (sbr. fylgiskjal II). Það þýðir, að þrátt fyrir alla baráttu verkalýðsins frá 1948 til þessa dags hefur verkamaðurinn ekki megnað nema rétt að verjast áföllum að miklu leyti, en ekki getað bætt kaupmátt tímakaups síns. Það er þrennt, sem veldur þessu: Í fyrsta lagi lætur auðvaldið aldrei neitt af sínum gróða, hvernig sem barizt er, — það bara veltir af sér afleiðingum kauphækkana yfir á þjóðfélagið með því að hækka verð framleiðslunnar og auka þannig verðbólgu. Í öðru lagi þjarmar of mikil og oft röng og óhagsýn fjárfesting að lífskjörum launþega. Tafla sú, sem birt er hér að framan, sýnir, hvernig fjárfestingin hefur vaxið á kostnað neyzlu allra landsmanna. Í þriðja lagi hefur svo á löngum tímabilum verið vanrækt að kaupa framleiðslutæki til atvinnuaukningar, og er svo einnig nú.

Jafnt ráðstafanir atvinnurekenda til þess að velta af sér kauphækkunum yfir á almenning í hækkuðu vöruverði sem og ráðstafanir ríkisvalds og bæjarfélaga undanfarinn áratug til að auka í sífelli álögur á almenning, bæði til aukinnar eyðslu og fjárfestingar (taflan hér að framan sýnir, hvernig álögur ríkis og bæja vaxa á kostnað neyzlunnar) — eru höfuðundirrót verðbólgunnar á Íslandi.

Til þess að kjör alþýðu fari raunverulega að batna og verðbólgan sé stöðvuð, þarf samfara baráttu verkalýðshreyfingarinnar fyrir bættum kjörum að fara skynsamleg heildarstjórn á þjóðarbúskapnum, fyrst og fremst að því er varðar fjárfestingarstefnuna, þannig að af framsýni sé ákveðið, hvaða atvinnugreinar skuli efla, í hvaða hlutfalli og hvernig.

Fylgiskjal II.

Hér birtist tafla yfir kaupmátt tímakaups 1945—1959, miðað við kaupmáttinu 1945. (Þess skal getið út af kaupgjaldi 1944, að í rannsókn þeirra hagfræðinganna Jónasar Haraldz og Ólafs Björnssonar prófessors 1948 er kaupmáttur tímakaups (miðað við okt. 1938 = 100) 156 í des. 1947 og 155 í des. 1944):

Kaupmáttur tímakaupsins.

Ár	Meðal-tímakaup dagvinna kr.	Visitale neyzluvöru (1945 = 100)	Visitale tímakaups (1945 = 100)	Kaupmáttur tímakaups (1945 = 100)
1945	7.04	100.0	100.0	100.0
1946	7.92	112.5	112.0	100.0
1947	8.88	122.8	126.1	102.7
1948	8.74	125.9	124.1	98.6
1949	9.17	129.0	130.3	101.0
1950	10.39	159.8	147.6	92.4
1951	12.59	211.1	178.8	84.7

Ár	Meðal- tíma kaup dagvinna kr.	Vísitala neyzsluvöru (1945 = 100)	Vísitala tíma kaups (1945 = 100)	Kaupmáttur tíma kaups (1945 = 100)
1952	14.30	239.1	203.1	84.9
1953	15.26	236.8	216.8	91.6
1954	15.34	239.7	217.9	90.0
1955	17.19	250.9	244.2	97.3
1956	19.11	279.3	271.4	97.2
1957	19.67	291.6	279.4	95.8
1958	21.30	312.5	302.5	96.8
1959	22.19	315.8	315.2	99.8
1960				90.9
1961				85.3

Meðaltíma kaup: Miðað er við Dagsbrúnartaxta. Reiknað er meðaltal af tíma kaupi, sem gildi hvern mánuð viðkomandi ár. Mánuðir lagðir að jöfnu. Sjúkra peningar og orlofsfé innifalið.

Vísitala neyzsluvöru: Miðað er við gömlu vísitöluna til marz 1959, eftir þann tíma við hina nýju. Húsnæðisliður vísitalnanna er ekki tekinn með, og ekki er heldur tekið tillit til breytinga á fjölskyldubótum né breytinga á tekjuskatti og útsvari „vísitölufjölskyldunnar“.

Kaupmáttur tíma kaupsins: Þegar miðað er við ársmeðaltal, verður árið 1947 hæst með vísitöluna 102.7. Á árinu urðu töluverðar breytingar, bæði á kaupi og verðlagi. Kaupmáttur varð hæstur í júlí 1947, og vísitala kaupmáttar var þá 107.1 eða um 4.3% hærrí en ársmeðaltalið.

Enn fremur birtist hér tafla um mánaðarlega breytingu kaupmáttar tíma kaups á árunum 1947, 1955, 1958 og 1959:

Mánaðarlegar breytingar kaupmáttar tíma kaups miðað við vísitölu neyzsluvöru árin 1947, 1955, 1958, 1959, 1960 og 1961.

(Kaufmáttur árið 1945 = 100).

Mánuður	1947	1955	1958	1959	1960	1961
Janúar	100	90	97	109	99	85
Febrúar	99	90	97	97	99	85
Marz	103	91	96	99	98	84.5
Apríl	101	102	96	100	93	84
Mai	101	102	96	100	92	84
Júní	101	101	100	100	89	
Júlí	107	100	97	99	88	91.5
Ágúst	106	100	95	99	88	91.2
September	107	102	95	99	88 (87.5)	88.6
Október	103	97	97	99	86.2	84.4
Nóvember	105	96	96	99	86 (85.5)	83.3
Desember	104	100	104	99	85 (85.1)	83.0

Töflur þessar hefur gert Torfi Ásgeirsson hagfræðingur, fulltrúi Alþýðusambands Íslands í kauplagsnefnd.

Fylgiskjal III.

Vöxtur iðnaðarframleiðslu í nokkrum löndum.

Árlegur meðalvöxtur *iðnaðar* á árunum 1951—1959, hjá sumum til 1960, var þessi (Heimild: International Affairs, 6. hefti 1961):

Bretland, Svíþjóð	3.0	Tékkóslóvakía	10.9
Belgía	3.1	Austur-Þýzkaland	11.4
Bandaríkin	3.8	Sovétríkin	11.7
Kanada	4.6	Pólland	12.9
Noregur	5.1	Rúmenía	13.1
Indland	5.0	Mongólía (frá 1953)	14.7
Holland	6.0	Búlgaría	14.8
Frakkland	6.6	Albanía	19.7
Grikkland	8.8	Norður-Kórea	22.6
Ítalía	9.0	Norður-Vietnam	24.5
Vestur-Þýzkaland	9.5	Kína (frá 1957 til 1959)	28.4
Ungverjaland	10.3		

Meðalvöxtur samkvæmt þessu var á þessu tímabili 4.9% á ári í auðvalds-
löndum, en 13.6% á ári í löndum sósíalísmans.